

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ СУЧАСНИХ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ СТУДІЙ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті обґрунтовані чинники модернізації інтелектуально-освітніх практик ВНЗ, їх адекватність завданням формування гуманістичної професійної культури фахівця сенситивного суспільства.

Постановка проблеми. Наприкінці першого десятиліття 2000-х років наукова громадськість актуалізує тему наслідків вестернізаційного процесу „пост-1991” в Україні, коли трансплантація ринкової культури супроводжувалася руйнацією як „радянського” суспільного устрою, так і традиційної системи цінностей. Охарактеризована аналітиком Центру Карнегі Андерсом Осмундом „транзитом України до середньовіччя” [1, с.3], ця „моральна революція” протягом майже двадцяти років знецінювала вітчизняний культурний капітал, впроваджувала ідеологію і практику консюмеризму. На маргінесі опинилася вища школа, інтелектуально-освітні та виховні практики якої виявилися неадекватними у традиційному форматі щодо виконання за нинішніх умов суспільних функцій. Її безпорадність і неефективність перед проблемами національного і цивілізаційного масштабу засвідчуються моральним станом і неспроможністю певної частини студентської молоді до інтелектуальної праці у контексті глобалізаційних процесів та вмінні осмислювати соціокультурні реалії сучасності, що підтверджується дослідженнями науковців [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Це турбує науково-педагогічну громадськість, яка поряд з увагою до впровадження ідей Болонської декларації, глобалізаційних впливів на освітній простір, розвитку інформаційних технологій, активно розробляла проблематику соціокультурного виховання студентства [3]. Натомість серед методичних, економічних, правових, організаційних завдань сучасної вищої школи відносно периферійним аспектом досліджень залишаються процеси переосмислення конкретних освітньо-виховних практик, їх значення у подоланні кризового стану вітчизняної освіти і забезпеченні сталого розвитку. Виокремлення і аналіз цих проблем вбачається метою пропонованого розважання.

Формулювання цілей статті. Чільної уваги посеред означених проблем набуває переоцінка дотеперішніх та усвідомлення сутнісних характеристик сучасних чинників модернізації освітньо-виховних практик, подолання „впертості педагогіки” у формуванні креативного освітнього середовища. Переймаючи на себе місію опонента профанації, баналізації та бездуховності культури і, долаючи ідеалізацію власної ролі у цьому процесі, науково-педагогічна спільнота має усвідомити, що виживання людства і українського суспільства зокрема, обумовлюється, з-поміж іншого, не тільки рівнем освіченості, вимірною кількістю дипломів у їх власників, а й ціннісними пріоритетами, спрямованістю на практичну реалізацію здобутих знань. Адже доведено, що у дорослої людини знання з часом відсуваються на другий план, а моральні якості, вміння толерувати інших дедалі частіше стають визначальними. Така переоцінка пов’язана зі змінами соціального замовлення до якості підготовки фахівців, помітною індивідуалізацією масової свідомості. Як підкреслює Е. Тофлер, сучасній людині доводиться формувати власне „Я” за умов демасифікації засобів масової інформації, що обумовлює розмаїття альтернативних моделей поведінки і способів життя [4, с. 86]. Обґрунтовуючи складність процесу самоусвідомлення, З. Бауман підкреслює, що проблема самоідентифікації особливо актуалізується за умов зламу суспільних відносин, нестабільності, руйнації минулої і пошуків нової ідеології. Актуалізуючи ідентичність, як ціннісний інтегральний показник рівня самоусвідомленості та соціокультурної зрілості людини, вчений стверджує, що „розуміння і вивчення цього феномену може сказати більше про стан людського суспільства, ніж концептуальні та аналітичні результати його осмислення” [5, с. 117].

Саме пошук ідентичності молодою людиною є іманентним її буттю у вищій школі. „Проблема, яка мучить сьогодні людину, – на думку З.Баумана, – полягає не стільки у тому, як здобути обрану ідентичність і змусити оточуючих визнати вибір, скільки у тому, яку ідентичність обрати і як спромогтися вчасно здійснити інший вибір, якщо раніше обрана ідентичність втрачає цінність або позбувається привабливих рис. Головна проблема полягає не у тому, як знайти своє місце у жорстких рамках класу чи соціальної групи і, знайшовши його, зберегти й уникнути вигнання; людину роздратовує підозра, що межі, до яких вона так важко проникла, незабаром зруйнуються або зникнуть” [5, с. 119].

Все це стимулює до пошуку підвищення ефективності викладацької праці, націленості на розкриття особистості кожного суб'єкта навчання. Тому освітньо-виховний процес на кшталт цілеспрямованого „школіння” студента за раніше спроектованою моделлю суспільний попит ХХІ ст. задовольняти не може. Реалії вимагають створення умов для самореалізації особистості студента, де викладач виступає не стільки провайдером, транслуючим знаннєвий продукт, скільки носієм певної культури, світогляду, життєвих установок і цінностей, професійної поведінки. За таких умов педагогічний суб'єкт інтелектуально-освітнього процесу має конкретизувати свій „виховний” вплив об'єктивними чинниками реального соціального середовища, якими в Україні „пост-1991” виступають інша країна, інший суспільно-політичний устрій, інший зміст життя і виміри майбутнього.

Виклад основного матеріалу. У контексті модернізації освітньо-виховних практик актуальними вбачаються ідеї класика соціологічної думки ХХ ст. К.Мангейма, який у нарисі „Про природу економічних амбіцій і значення цього феномену у соціальному вихованні” обґрунтував дві фундаментальні умови, за яких уможливорюється розуміння мотивації соціальної поведінки людини. До них вчений відносить, по-перше, якомога правдивіше і повніше уявлення людини про оточуючий світ і, по-друге, усвідомлення особистістю не тільки необхідності односторонньої адаптації до середовища, а й формування спроможності здолати межі свого соціального оточення і вийти на вищі стадії його реформування [6, с. 112-113]. Враховуючи зауваження К.Мангейма, очевидно стає хибність прикрашування в освітньому процесі реального господарського, соціального, політичного стану країни чи регіону, що пестує молоду людину абстракціями про „рожеве” майбутнє, формує очікування вирішення життєвих проблем з позицій ідеалів без урахування реальної мотивації. Культивуація такого „виховного” стилю пролонгує до світогляду нездійсненність і марність максималістських уподобань, загрожує майбутнім розчаруванням, ризиком опинитися у маргінальному стані. Звідси зрозуміла популярність у студентському середовищі гедоністичних цінностей, пов'язаних з матеріальним добробутом при мінімальних життєвих труднощах. Як свідчать дослідження, в Україні, особливо на регіональних рівнях, існує розрив між системою освіти і потребами ринку праці. При виборі майбутньої роботи молодь керується бажанням престижної професії з високою платнею, нехтуючи реальною оцінкою власних можливостей і ситуацією на ринку праці [7, с. 58].

Подібні орієнтації звичайно мають під собою об'єктивний суспільний підмурівок. Але обумовлюються вони також недостатньою увагою вузівських викладачів до аксіологічних (ціннісних) аспектів інтелектуально-освітніх студій. Концентруючись на предметі викладання, вони поза увагою залишають студента як суб'єкта спільної пошукової діяльності, нехтують впровадженням інтерактивних технологій, навчанням методам самоосвіти. У результаті студент, якого, культивують, пестують і „школять”, виключається з процесу самопізнання своїх можливостей і самооцінки в контексті цінностей професії, що уможливорюється серйозною похибкою у плануванні власної кар'єри та життєвого шляху. Перспективним, на нашу думку, вбачається сьогодні не пристосуванство, сформоване „педагогікою слухняності”, а риси активного суб'єкта професійної і соціальної дії. Виховання людини соціальної, спроможної орієнтуватися у мінливому середовищі й володіти практичними навичками впливу та зміни його, має

здійснювати „нова педагогіка”. До її концептуальних засад, долучаються сьогодні представники вітчизняної педагогічної школи. Так, сутність „нової педагогіки” луганський дослідник Є.Зеленов обґрунтовує не тільки реаліями сьогодення, але й потребами майбутнього, у якому особистість має спиратися на знання законів індивідуального розвитку і законів еволюції середовища. Метою „нової педагогіки”, як уважає вчений, „є перехід від виховання людини „часткової”... до формування людини з ноосферним мисленням, відповідальною за долю цивілізації [8, с. 67]. За нинішніх ускладнених соціокультурних зв'язків і динамічних соціальних процесів, нових економічних і господарських реалій, де домінують „ринкова гра”, змагання амбіцій, спрямованість на матеріальний і кар'єрний успіх, студенти за анахронізм сприймають „виховання” у контексті „педагогіки заходів”, намагання „організаторів дозвілля” залучати їх до „загальнокультурних” форм діяльності, „розумного заповнення” вільного часу та керованого духовно-творчого позааудиторного активізму „згідно визначених наперед параметрів”. Свій сенс така „педагогіка індустріалізму” [4, с. 85] вичерпала, адже сучасній людині необхідно жити серед соціуму з новою соціальною структурою, яка сформована з персональних і групових суб'єктів активної дії, де культивується нетрадиційна система взаємостосунків.

Новизна цих обставин вочевидить в оновленні стандартів соціальної поведінки, зміст якої синтезує розмаїття й неординарні прояви та форми особистісних орієнтацій. Тому сьогодні мова йде про особистість інноваційного типу, адекватну як завданням подолання сучасної соціально-економічної та духовної кризи, так і перспективам майбутнього наносусільства. З точки зору педагогічних засобів формування стратегії життя особистості у такому суспільстві, уваги заслуговує його індивідуалізація. Феномен цієї нової соціальної реальності, характеризується трьома ознаками: втратою людиною контролю над більшістю вагомих соціальних процесів; зростаючою невизначеністю і прогресуючою незахищеністю особистості перед неконтрольованими нею змінами; нехтуванням все більшої кількості людей перспективними цілями заради полегшеного отримання негайних результатів [9, с. 64]. Саме якість життя сучасного індивідуалізованого суспільства з його приниженими можливостями людини контролювати власну долю та зростаючою невизначеністю буття обумовили нинішній стан ідеологічного вакууму, який не міг не заповнитися егоцентричним споживацтвом. Його сенс полягає у бажанні мати, не заробляючи і не витрачаючи енергію, жити сьогоднішнім днем „за повною програмою”, задовольняючи свої, часто зовсім ниці, потреби. „Я маю право все мати, бо хтось поруч це вже має” – з таким кредо і відчуттям легкості й доступності привласнення у людини виникає думка про право заволодіти нічого не вкладаючи. З.Бауман так характеризує консюмеризм: „Ім'я цій споживацькій грі – не стільки жадібність до придбання і володіння, не придбання багатства у його матеріальному сенсі, скільки пристрасть до нових, ще не випробуваних почуттів. Споживачі – це колекціонери відчуттів; вони збирають речі лише другорядно, як наслідок... бажання, що не бажає задоволення. Навпаки, бажання бажає бажання” [10, с. 66-69]. Загроза консюмеризму полягає не стільки у руйнації особистості, для якої природним є почуття задоволення від добре виконаної роботи і набуття при цьому сенсів, досвіду, можливостей розвиватися і змінювати світ навколо себе, скільки у руйнації усього соціуму. Отримуючи споживацький „кайф” і пестуючи „пофігізм”, його певний прошарок виключає роботу вищих гностичних інстинктів, що притупляє пошукову активність, формує соціальну знерухомленість, втрату здатності до активізму в реалізації біологічних і соціальних завдань. Основним сенсом буття стає ейфоризоване отупіння, псевдоситість володіння [11, с. 20]. Як уважає К.Леш, „комфортний стан легкого, позбавленого тягара негарздів, унікаючого переживань існування – це штучний стан анестезії, ситуація відтворення і підтримки колективних галюцинацій. Вихід з такого стану супроводжується набуттям спроможності відчувати біль. Біль не дарма називають випробувальним каменем реальності. Він постійно

присутній у житті і відсутній там, де тріумфує безвизначна легкість буття і грайлива необов'язковість” [12, с. 118].

Охарактеризоване соціальне збочення властиве студентському середовищу і провокується недоліками усієї системи української вищої школи. Реагуючи на виклики часу, до підмурівку методологічної концепції навчально-виховної діяльності додаються сьогодні ідеї прагматизму і меншою мірою – ідеї гуманістичні та соціальні. У освітніх практиках домінує „шкільна модель”, яка, здебільшого, реалізує провайдерські функції. Цілі професійної підготовки формуються на основі соціального замовлення, у якому своєрідність індивідуальності студента обмежується, а то й ігнорується. Динамічний і суперечливий розвиток національного і регіонального ринків праці, поєднуючись з недостатністю професійного консультування у „шкільній моделі”, обмежують потреби й очікування певної частини студентів. Інструментальний характер знань, відсутність зв'язку між онтологією, епістемологією і аксіологією унеможливають створення ефективних передумов самостійного пошуку молодою людиною сенсів життя і кар'єри. Педагогічна діяльність викладачів обмежується епістемологічними цілями навчання, що обумовлює їх увагу на предметі викладання, нехтуючи соціальними, гуманістичними, особистісними потребами студентів. Зміст освітньої діяльності спрямований, головним чином, на потреби й очікування роботодавців, залишаючи суспільні, громадські інтереси поза увагою.

Модернізація освітньо-виховних практик пов'язана також з усвідомленням суб'єктами педагогічної дії нової якості освіти за умов майбутнього суспільства, де знання, як продукт діяльності людини, набувають ролі визначального чинника виробництва матеріального і соціокультурного продукту. Тому стверджувати про „економіку знань” можна лише у контексті сенситивного суспільства, у якому досягнення технічних, природничих і соціальних знань використовуються для розв'язання проблем різного масштабу. Їх поєднання уможливує соціальну, емоційну, екологічну захищеність, солідарність і творчу активність людей у всіх сферах діяльності. Напевно це мав на увазі Клод Леві-Строс, стверджуючи, що „XXI століття буде епохою гуманітарних наук, або його не буде взагалі”. Акцентуючи на синтезі цих знань і не протиставляючи їх, мислитель вважає їх інтегральним соціокультурним феноменом, спроможним забезпечити суспільну гармонію і „цілісність сприйняття буття індивідом”, як вищого прояву соціального комфорту. Таку антропоцентричну концепцію комфорту людини в душі європейської гуманістичної традиції обґрунтував свого часу відомий мислитель XX століття Е.Фром у книзі „Людина для себе”. Ідеалізуючи можливість безконечного вдосконалення соціуму, вчений обґрунтував інтровертивну мету досягти визнання суспільством „людини мірою всіх речей” як вищої цінності. Саме у такій інтерпретації сприймається сьогодні розуміння гуманістичного виховання на основі „Я-концепції”. Натомість сучасні реалії несуть сумніви щодо гуманізму у „сократівській” формі, як основи своєрідності західної культури. Банкрутство такої концепції гуманізму вочевидьється на тлі нинішніх глобалізаційних процесів. Вони свідчать, що життя людства має сенс за умови існування вищого трансперсонального, надособистісного ідеалу, який знаходиться далеко за межами буденної соціально-побутової метушні. На нашу думку, спрощеним вбачається розуміння гуманістичного виховання, замкненого виключно на індивіді. Воно „опускає” істинний ідеал до рівня популістського буденного споживачтва. Сенс сучасного гуманістичного виховання у вищій школі вбачається у допомозі студенту здолати кризу самоідентифікації, навчитися співіснувати, а не конфліктувати, допомогти знайти спосіб взаємодії з іншими і перевірити своє „не-алібі у бутті” (Мих. Бахтін), яке б унеможливило деградацію. Адже сама атмосфера вищої школи відкриває перед студентом острах проявити свою слабкість і формує незгоду з усім тим, що тільки поверхово прикрашає життєві проблеми, не розв'язуючи їх. А подальший розвиток комфорту і зручностей, „отримання” вузьких і поверхових інструментальних знань у полегшеному варіанті, уникнення рефлексії, клопоту і зусиль над пошуком знань універсальних і глибоких неминує заводить гуманістичне, соціальне, культурне до глухого кута байдужості та безглуздя.

Висновки. Таким чином збалансоване впровадження до конкретних освітньо-виховних практик вищої школи сучасних інноваційних систем і технологій, досягнень світової та національної науково-педагогічної і соціокультурної думки й досвіду уможливить їх адекватність викликам ХХІ століття. Без усвідомлення того, що у студентській аудиторії молоді люди не тільки пізнають, але й вчаться перетворювати світ, попередньо оцінюючи його явища, суб'єктам освітньо-виховної дії важко буде здолати „впертість педагогіки”, зацикленість на ЗУНах (знаннях, уміннях, навичках). Саме реалізація аксіологічних чинників обумовить підготовку не технократа з інструментальними знаннями, а фахівця високого рівня загальнолюдської культури, універсальних знань, духовності, з системним світоглядом і креативним мисленням. Все це уможливить подолання українською національною освітою меж парадигми підтримуючого навчання і виходу на позиції сталого розвитку.

Література:

1. Осмунд, Андерс. Інтерв'ю політолога //Известия. – 2005. – 25 апреля.
2. Астахова В.И. Особенности положения преподавателей вузов Украины. / В.И.Астахова //Социс. – 2007. – №8. – С. 98-108; Вакарчук І. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи. /І.Вакарчук //Вища школа. – 2008. – №3. – С. 5-18; Виткало В., Граб О. Українська культура у системі сучасної вищої освіти. / В.Виткало, О.Граб //Вища школа. – 2008. – №10. – С.56-65; Гершунский Б.С. Философия образования для ХХІ века (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций). /Гершунский Б.С. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.; Згуровский М. Путь к обществу, основаному на знаниях. /М.Згуровский //Зеркало недели. – 2006. – 21 января; Колот А. Трансформація чинників розвитку вищої освіти: причини, природа, змістові характеристики. /А.Колот //Вища школа. – 2008. – №1. – С.47-55; Осадчая Г.И. Заметки об образовании в России: рефлексии новых требований общества. /Г.И. Осадчая //Социс. – 2009. – №2. – С. 102-107; Степанов С.А. Глобализация, природа, общество: взгляд через призму образования. /С.А. Степанов //Соціально-гуманитарные знания. – 2008. – №6. – С. 148-156 та ін.
3. Берулава М.Н. Гуманистическое образование в условиях информационной цивилизации. /М.Н.Берулава //Педагогика. – 2008. – №7. – С. 3-7; Вислова А.Д. Гуманистическая парадигма образования. /А.Д.Вислова //Социально-гуманитарные знания. – 2008. – №4. – С. 159-169; Завгородня О. Майевтика сьогодні. /Завгородня О. // Вища школа. – 2008. – №7. – С. 25-32; Курмишева Н. Мотивація і результативність навчання майбутніх економістів. /Н. Курмишева //Вища школа. – 2008. – №1. – С. 75-81; Мамыканова Б.К. Социальное воспитание студентов в вузах постсоветских государств. / Б.К. Мамыканова //Социально-гуманитарные знания. – 2007. –№6. – С. 172-180; Мороз Л., Воронкова Б. До концепції морального виховання молоді. /Л. Мороз, Б.Воронкова //Вища освіта України. – 2004. – №4. – С. 94-100; Подольська Є., Назаркіна В. Яковлев А. Освіта як чинник розвитку особистості у соціокультурному контексті. /Є. Подольська, В.Назаркіна, А.Яковлев. – Х.: Видавництво НФАУ: Золоті сторінки, 2002. – 283 с. та ін.
4. Тоффлер, Элвин. Третья волна /Пер. с англ. – М.: ООО Фирма Изд-во АСТ, 2004. – 614 с.
5. Бауман, Зигмунд. Идентичность в глобализирующемся мире /Пер. англ. Под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2006. – 280 с.
6. Мангейм, Карл. Оприроде экономических амбиций и значение этого феномена в социальном воспитании человека //Мангейм К. Очерки социологии знания. Проблема поколений – состязательность – экономические амбиции /Пер. Е.Додиной. – М.: ООО Фирма Изд-во АСТ, 2000. – 265 с.
7. Вільський Г. Особливості сучасного етапу розвитку вищої освіти України. / Г.Вільський // Вища школа. – 2009. – №3. – С. 57-62.
8. Зеленов Є. Педагогічні основи планетарного виховання студентської молоді. / Є.Зеленов //Вища школа. – 2008. – №12. – С.62-78.

9. Бауман, Зигмунд. Индивидуализированное общество /Пер. с англ. Под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2005. – 186 с.
10. Бауман, Зигмунд. Глобализация: наследки для людини і суспільства /Пер. з англ. І.Андрущенко; за наук. ред. М.Винницького. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 109 с.
11. Котляр А. Споживацька іржа. /А.Котляр //Дзеркало тижня. – 2008. – 16 лютого.
12. Леш, Карл. Восстание элит и предательство демократии /Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2002. – 287 с.

В статтє обосновані фактори модернізації інтелектуально-образовательних практик ВУЗа, їх адекватність задачам формування гуманістическої професіональної культури спеціаліста чутливого общества.

In the article sets factors of modernizing the intellectual and educational practices of a higher educational institution, their relevance to the tasks of creating and forming the humanistic professional ethics of a specialist in a sensitive society.

УДК 371

Богомолова Г. П., Федоров В. М.

УСИЛЕНИЕ ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВЫХ АСПЕКТОВ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Головна ідея статті полягає у тому, що у системі професійно-педагогічної підготовки сучасного вчителя необхідно актуалізувати розвиток ціннісно-сміслових утворень особистості. Ціннісно-смісловий підхід в освіті пов'язується з орієнтацією на гуманітарні цінності (педагогічні цінності), які виступають узагальненим показником спрямованості інтересів, потреб, запитів особистості, соціальної позиції та рівня духовного розвитку майбутніх педагогів.

Постановка проблеми. Современные инновационные процессы в образовании, связанные с актуализацией ценностно-смысловых, творческих аспектов системы образования, определяют в качестве основной целевой установки подготовки учителей в педагогическом вузе – становление будущего педагога как человека высокой педагогической культуры как его сущностной личностно-профессиональной характеристики.

Ориентиром для профессионально-личностного становления педагогов может служить комплекс личностных и профессиональных качеств, характеризующих современного учителя: ярко выраженная гуманистическая позиция по отношению к детям; интеллигентность, духовная культура; высокий профессионализм, педагогическое творчество; потребность в постоянном самообразовании и готовность к нему. Личностно-профессиональный потенциал педагога раскрывается в условиях духовно-нравственного самообогащения, творческой самореализации и самоутверждения себя в жизни и профессии [1, с. 26].

Анализ последних исследований и публикаций. В личностно-профессиональном становлении педагога особое место отводится формированию ценностно-смысловых образований личности и ее духовно-культурному росту. В настоящее время идея ценностного подхода в образовании связывается с ориентацией на гуманитарные ценности, что предполагает признание ценности человека, его права на самоопределение, саморазвитие; понимание ценностей как личностных смыслов, принятых человеком. Ценностные ориентации обуславливают направленность личности. Они разворачиваются в целях, идеалах, интересах, жизненных планах, принципах, убеждениях, образованиях идейно-целевого плана, в генеральной линии жизни человека. Система ценностных